

ACC. N:R M. 15628:1-15

Landskap: Västergötland Upptecknare: Axel Johansson, Hvid
Härad: Kind Berättare: olika personer; se uppt. bladens
Socken: Ö. Frölunda Berättarens yrke: bränsida!
Uppteckningsår: 1961 Född år ..... i .....

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Lehav. s. 1-15

Skriv endast på denna sida.

Enligt min förfrågan, och folklivsarkivets önskan, fortsätter jag härmed-utan frågelistas-uppteckningar om lekar i äldre tid. Det är alltså sådana lekar, som varit vanliga här på orten, och som ej efterfrågades i frågelistan.

Änkeleken.

"Änkeleken" var en lek, som mycket har förekommit här på orten. När den började, eller hur gammal den är här på orten kan jag ej exakt ange. Jag har frågat äldre personer därom, alla har varit med om att leka denna lek, men ingen av dem kan minnas, att deras föräldrar talat om ett de hade lekat denna lek. Efter detta att döma torde det ha varit på 1870-80 talet, som änkeleken börjat att lekas här på orten. Änkeleken, såväl som nästan alla av de gamla lekarna och mycket annat, som hörde en äldre tid till, försvann så gott som helt under 20 talets senare hälft. Vid denna tid hade all ungdom kunnat skaffa sig sykklar, man började att sparka boll, bilarna började att göra sitt intåg m. m. Man företog då utflyckter på lastbilar till orter, som man ej hade sett förut. Änkeleken och andra lekar förekom sedan, blott mera sporadiskt, och vid vissa tillfällen

*Fria
Lekar
forts!*

då man ville återuppleva det gamla.

Änkeleken, lektes ute i fria naturen, under vår, sommar och förhöst-tiden. Änkeleken lektes i regel på en gårdsplan. Det var nödvändigt att det var en gårdsplansliknande yta, en sommaräng eller dylikt. Det fick ej vara en trädbevuxen plan, då kunde deltagarna få hjälp av den vegetation som fanns. Änkeleken torde ha tillgått på något olika sätt, med vissa bestämmelser och variationer, i huvudsak och det som var i regel tillämpligt här på orten var följande. Änkeleken var ej beroende av hur många man var till antalet, men det var ej roligt om man var ett för litet antal, det behövde att vara minst en fyra fem par. Deltagarna ställde upp sig på led, en pojke och en flicka, man stod alltså efter varandra i en rätt rad. Var det ej jämt antal deltagare t, 6, 8, 10- eller tolv, måste en stå över, det skulle nämligen vara en som var änkeman. Vid lekens början valde flickorna eller pojkarna ut sin partner. Detta var dock i regel ej så noga med, för ofta blev det så, att de ej så längen fick vara de två, som det var när de började leken. I så fall fick flickan vara ovanligt duktig på att springa. Den som var "änker" så benämndes det alltid här på orten, ställde sig framför ledet och

ropade "sista paret ut". Det par som stod längst bort i ledet, skulle vid detta anrop springa ut. De fick dock ej direkt springa ut i sidled, de skulle först springa rakt fram utmed ledet, flickan på den ena sidan och pojken på den andra. Den som var änker, skulle nu försöka att ta flickan, det var rätt och giltigt, om han blott nådde vid flickan med fingerspetsarna. Men den andra pojken, alltså den som flickan stått tillsammans med i ledet, försökte också att fånga henne. Om den pojken fångade flickan före änkemannen, var flickan åter hans, och änkemannen fick försöka sin lycka på nytt. Fångade änkemannen flickan först, var flickan hans, och den utslagna pojken fick överta hans roll, som änkeman. På detta sätt fortsatte leken till deltagarna tröttnat, och man kom överens om att sluta. Om en flicka och en pojke, som båda var kvicka och kunde springa fort, hade börjat denna lek tillsammans, kunde det ofta vara ganska svårt att skilja dem åt. Mycket var också beroende av om ungdomarna var vana vid att leka tillsammans. Då viste de hur de skulle göra, de kunde komma överens om en massa tricks, för att flickan ej skulle bli infångad av någon annan. Om ett par lyckats med detta under hela lekens gång, ansågs det för att vara särskilt bra. Men de kunde också

få sina pikar av de andra deltagarna, att det ej var meningen att de skulle skiljas åt, att de skulle fortsätta att kämpa samman m, m, alla sådana pikar syftade på, en fortsatt samvaro kontrahenterna emellan. Jag har hört mycket sådant berättas av de gamla om änkeleken. Faktum är också att denna lek hade en viss undermening i den riktningen. Både flickan och pojken fick kämpa, försöka att göra sitt bästa, om de ville vara tillsammans under lekens gång. Jag har också själv varit med om att leka denna lek många gånger. Ofta kunde det vara så, att det blev mycket tal om leken efteråt. Om det var en flicka och en pojk, som hade lyckats med att vara tillsammans, som ingen änkeman hade lyckats att skilja åt under den tid som leken varade. Kunde en pojke säga som så, att jag kunde väl fångat flickan, när jag var änkeman, men jag ~~KXX~~ ville hellre försöka att fånga den och den flickan, som jag också lyckades med. Men vänta till nästa gång, om det blir lika dant då, så lovar jag att skilja dem åt. I regel är det ju så, att en pojke springer fortare än ^{än} flicka. Var det en pojk, som var en skicklig springare, kunde han i regel, när han var änker, fånga in vilken flicka han ville, han hade också större möjligheter - om han ville - att försvara, fånga in den flicka som ^{han} hade, än en som ej kunde springa så fort.

Mycket av det som pratades efter vissa änkelekar, det var ej alla sådana, som gav någon anledning till något efterprat, var givetvis det mästa skoj, men det kunde också förekomma att det var allvar med i leken. Det kunde hända att en eller någon av deltagarna tog det hela på lite mera allvar än vad leken, som sådan var avsedd för. Jag har hört berättas en sådan historia- ja någon historia är det ej för det är sanning- om en moder, som ville att sin dotter skulle låta sig infångas av en pojke, som hon ville ha till måg. Jag tar mig friheten till att uppteckna densamma.

Det var en sommarsöndag i början på 1900 talet, som det var en ungdomsbjudning på en liten gård här i socknen, som kallas skogsbygden. Bland de inbjudna var också en pojke från en annan del av socknen. Denna pojke hade uppvaktat flickan på den gård, som ungdomsbjudningen var, och det var väl anledningen till att han var bjuden. Flickan var dock ej särskilt förtjust i hans uppvaktning, men det var hennes moder däremot. Vid sådana bjudningar sommartid- om det ej regnade- var det alltid vanligt vid denna tid, att leka änkeleken. Flickans moder var en här i socknen mycket omtalad person, känd för pratsamhet och frispråkighet. Hon såg på när ungdomarna lekte änkeleken och när hennes tilltänkta måg en gång var änker, och skulle försöka att ta hennes flicka, vilket var svårt för honom att göra, ropade

hon till sin dotter. Låt ta dig, låt ta dig du, dä duger, dä duger du. Denna moder tillhörde väl i särklass dem, som tog änkeleken, på allvar, eller tyckte hon väl att det var ett passande tillfälle för henne att få säga sin mening om sin tilltänkta måg. De andra ungdomarna fick mycket roligt åt hennes tillrop, men dottern var vist ej särskilt glad över det. Tilläggas bör att det blev som modern önskade, hon fick denna pojke till måg.

I min inledning nämnde jag att det kunde förekomma lite variationer och olika bestämmelser vid utövandet av denna lek. Dessa gjorde s då i regel före lekens början. Man kunde komma överens om, att om en varit änker ett vist antal gånger, och ^{ej} lyckats att fånga någon tös, innan detta bestämda antal gånger gick ut, fick en bestraffning. Besträffningen bestod i regel av, att vederbörande skulle springa genom ledet, och pojkarna och flickorna slog till honom, så många, som hann med det. Slagen blev nog ej så farliga, skammen att ej ha kunnat ta en flicka, under de stipulerade gångerna, var värre. Det rättvisa i denna bestraffning, kan diskuteras. Var det en pojk, som av en eller annan anledning var dålig till att kunna springa, var det ej så lätt, var det av lathet, blir det en annarsak. Ett ganska vanligt förekommande tricks var, att pojken och flickan

när de anropades att springa ut, sprang på fel sida. I ledet stod alla flickorna på en sida, i regel till venster och pojkarna till höger. En pojke och en flicka kunde komma överens om, att när det ropades sista paret ut, och det var deras tur att springa, samtidigt ~~skiftade~~ byta platts. Om den som var änker ej såg sig bakåt, eller genast observerade detta, blev han lurad. I regel sprang den, som ~~X~~ var änker till venster för att fånga flickan, och i ett sådant fall hade han ingen chans all.

Ja med detta tror jag att jag har upptecknat de huvudsakligaste anvisningarna om, hur änkeleken lekts här på orten. Jag vill dock tillägga att det är ett fåtal av den äldre tidens lekar, som lekts så mycket, som varit så populär, som bibehållit sitt grepp om ungdomen i minst ett par generationer, och som talats om så mycket efteråt, som änkeleken gjort här på orten. Det torde väl endast vara dansen i dess olika former, som i så väl äldre, som i nyare tid, behållt sitt stadiga grepp om såväl ungdom, som äldre.

SPOTTA KNUT.

Spotta knut, var också en utelek, som mycket lektes här på orten. Hur gammal denna lek får anses att vara här, kan jag ej exakt ange men den var vanlig i mina föräldrars tid, barn och ungdomstid alltså. Den lektes av såväl flickor, som pojkar, också av såväl barn, som den yngre ungdomen. Den kunde lekas av blott flickor, likaså blott av pojkar, av pojkar och flickor tillsammans och av barn och ungdom av ~~avXXXXXX~~ olika kön. "Spotta knut" tillgick i huvudsak så, som jag nu med berättaren Per Johanssons och mitt eget minne av denna lek, skall skildra. Spotta knut, försigick omkring en eller flera byggnader. Om det blott var en byggnad, behövde densamma vara ganska så stor, Om byggnaderna voro mindre, behövde det att våra två eller tre intill varandra liggande byggnader. Man kunde också använda sig av en viss begränsad omgivning av en byggnad eller byggnader. Detta bestämdes innan lekens ~~XXXXXX~~ början. Många stans var det dock så att det ej gick att använda sig av omgivningen, t, e, x, ett bostadshus med trädgård, som omgivning. Något bestämt antal deltagare till denna

lek fodrades ej. Det var dock ej roligt om man var mindre än en fem sex stycken, och alldeles för många var ej heller bra. Leken började så, att en valdes till att-som det kallades för-att stå. Någon kunde också frivilligt anmäla sig till att börja "stå" men det var högst sällan att någon frivilligt anmälde sig till detsamma. Att stå var nämligen själva nyckelposten i denna lek, och alltså det värsta. Valet av den som först skulle stå, kunde tillgå på olika sätt. Den som skulle stå, fick bliva stående vid den knut av byggnaden, som var avsedd till spottknut. Det bestämdes också före lekens början, hur lång tid det skulle gå, till deltagarna hade spritt ut sig och alltså den som skulle stå, fick börja att söka upp dem. Hade man bara ett hus-även om det var ett större sådant-behövdes det ej så lång tid för deltagarna att sprida ut sig, och det var också lättare för den som skulle stå. Den som skulle stå fick räkna ~~XX~~ från ett ett och uppåt, så långt som det förut var bestämt, och sedan började han sökandet. Leken tillgick så, att deltagarna fick ej gömma sig eller trycka i en buske. De skulle vara runt den byggnad eller de byggnader och omgivningar av dessa som var bestämt. Den som stod

fick söka efter de andra. När han fick så någon skulle han ropa namnet på denne och springa till den knut av byggnaden, som var bestämd till spottknut och spotta för denne. Man brukade då åter ropa namnet på den som spottades för, t, e, x, "Tvi för Harry, Tvi för Karin". Lyckades den som stod att göra detta var han fri, och den som spottades för fick stå. Lyckades däremot den vars namn var utropat, att hinna till spottknuten före den som stod, och själv spotta för sig, blev han alltså ej fångad och den som stod fick försöka på nytt. Försiggick leken omkring ^(blott) ett hus, behövde den som stod, i regel ej att bliva stående så längen. Hade man mer än ett hus blev det betydligt värre. Var det ensamt barn, som lekte använde man sig sällan av mer än en byggnad. Det var i regel när man kom upp i 15 årsåldern eller däromkring, som det var mera intressant att ha mer än en byggnad för leken. Att "spotta knut" är en lek, som liksom änkeleken, var mycket populär här på orten, ända fram till början eller mitten av 20 talet. Under denna lek kunde det uppstå rätt många och roliga även dråpliga episoder. Det var egentligen detta som var tjusningen med denna lek. Själv har jag varit med om denna lek ganska mycket

från 10 upp till 15 årsåldern. På en granngård till där jag då bodde var boningshuset mycket lämpligt till denna lek. Det var stort och hade en utbyggnad för köksingången vid den ena sidan, och en trappa upp till den s, k stora ingången. Detta var mycket roligare än ett hus med helt släta sidor. Denna lek var väl troligen avsedd att försiggå i dagsljus, men det var faktiskt roligare i halvskymmningen, och månljusa höstkvällar. Den som stod tog då ofta fel på den, som han ropade på, han eller hon ropade alltså felnamn. Om man lekte i skymmningen eller i månsken, fick man lära sig att känna igen lekkamraterna, på deras kläder, huvudbonad eller kroppsform. Kunde man ej det, så fick man det föga nöjet att stå ganska så länge. Förutom dessa båda lekar lekar, som jag nu ~~XXX~~ utan frågelista har försökt att uppteckna, har det här på orten förekommit ännu flera. Dessa två är dock de som mest förekommit ibland såväl barn, som tonåringar. Hök och Duva, slå datten och leka gömma, har också mycket förekommit. Dessa lekar var dock mest barnlekar, och är och var så enkla, så det är väl ej så mycket att uppteckna om desamma.

Inomhuslekar. (Skeppet kommer lastat)

Skeppet kommer lastat, är en inomhuslek, som var en här på orten mycket omtyckt lek. Denna lek är en pantlek. Skeppet kommer lastat, lektes ej så mycket av barn, åtminstone ej i den yngre åldern. Den förekom mycket på ungdomsbjudningar, julkalas och andra liknande sammankomster. Vid familjära bjudningar deltog såväl ~~KÄVÄX~~ yngre, som äldre, och även försigkomna barn. Före lekens början utsågs en person, som fungerade som en ordf. eller domare. Sedan denna person utsets, valdes en bokstav. Allt som skeppet fick lastas med, skulle börja med denna bokstav. Man måste dock välja en sak, som det fanns tänkbart att det gick att lasta på ett skepp. Om t, e, x, bokstaven s var bestämd, som begynnelsebokstav, gick det bra med sill, socker, salt, m, m, ej med solen, Sverige, m, m. Leken tillgick så, att sedan ordf, utsets började denna sin funktion med att säga "Ett skepp kommer lastat med vad" Deltagarna skulle då svara i tur och ordning. De som lämnade ett godtagbart svar, undgick att panta. De som ej kunde detsamma fick panta. Panten kunde vara en sak, som vederbörande hade i fickan. I början av leken, gick det i regel rätt bra för de flesta, det blev

svårare och svårare att finna något att lasta skeppet med. Om någon av deltagarna stod svarslös, och någon annan kunde ~~XKXKX~~ finna något, fick den som ej kunde, panta. Detta med utlämningen av vederbörandes pant, var själva kärnan och det roligaste av leken. Ordf. tog en pant och yttrade. Jag denna panten bränner, den som denna känner, han skall. Så bestämde ordf. ofta med benägen hjälp av deltagarna, vad den person som tillhörde panten skulle göra för att återfå densamma. Många gånger blev det rent tokiga alternativ, som valdes. Om pantens ägare ej ville utföra det som han blivit utsedd till, och någon annan gjorde detsamma, skulle den vara rättmätig ägare till panten. Med detta var det dock ej så allvarligt menat. Men det kunde dock hända att han behöll panten till nästa gång de träffades eller till nästa pantlek. Man kunde också bestämma vad, som skulle göras innan man viste vem, som ^{var} ägare till panten. Ordf. stälde då frågan, blundade och tog en pant ur högen. Många av de alternativ, som valdes att utföra, för att återfå en pant, gick ej att i samma sällskap utföra mer än en gång. T, e, x, om man ^{blev} förelagd att stå på huvudet på en spik. Många fattade detta föreläggandet så, att de själva skulle stå på sitt eget huvud på en spik, och ansåg det givetvis med rätta för omöjligt.

En annan deltagare, mera snabbtänkande, gick och stälde sig på en i en golvtilja islagen spik, han stod då på huvudet på en spik. Uppfinningsrikedomen vad, som gälde att finna på knepiga och roliga alternativ för att återfå panterna, var av många ganska så god. Jag skulle här kunna uppteckna en massa av sådant, som förekom för att få panterna tillbaka, men jag anser att detta ej är det vesäntliga. Det kunde kanske också bliva för mycket av sådant, som folklivsarkivet kanske anser för ovesäntligt. Många ansåg denna lek vara både nyttig och rolig. Nyttig i så måtto, att den skärpte tankegången. Man var tvungen att tänka sig för, både med svaren när skeppet lastades av, och när man skulle återfå en pant. Denna lek har väl antagligen i gången tid varit gängsne och populär i äldre tid i hela vårt land. Den har ju också under de senare åren fast i en svårare och mera avancerad form förekommitt i radio. "Gömma ringen" var en här på orten också ganska så populär inomhuslek. Det var också en pantlek och tillgick så att deltagarna stälde sig i en ring på golvet. En ring, eller i brist på detta, något annat litet föremål överlämnades till en som stod i ringen. Den som var vald

att söka efter ringen, stod mitt i ringen av deltagarna. Han såg vem som först hade ringen, men denna fick han ej utpeka. De som stod i ringen smysslade bakom ryggen på varandra, ringen från den ena till den andra. För den som skulle söka upp den, gällde det att kunna nämna den vid namn, som hade den. Han hade också rätt att söka i en del tagares klädfickor, om han misstänkte att denna hade gömt ringen där. Den som ertappades med att ha ringen fick erlægga pant, och ställa sig mitt i ringen, och den som förut varit sökande intog hans plats i ringen. För att återfå panterna blev det sedan samma lek, som vid "ett skepp kommer lastat" eller någon annan pantlek. Gömma ringen lektes också utan pantning. Då gällde det blott för den sökande att finna ringen, och den han fann den hos, fick byta plats med honom. De lekar som jag här nu utan frågelista har upptecknat, såväl ute, som inomhuslekar, är de som mest har förekommit här på orten. Det har funnits flera, men av mindre omfattning. Jag vill tilläga att alla dessa gamla lekar, så gott som helt upphörde i början av eller på 20 talet^{mit}. Om de någon gång sedan dess ha förekommit, har det varit några, som funnit nöje i att uppleva gamla minnen.